

MEŠČANI IN MESTA

Mesta so v sln. prostoru nastajala zlasti v 13. st. Na podlagi ponovne oživitve denarnega gospodarstva (razvoj trgovine in obrti) so začele nastajati koncentrirane naselbine, katerih preb. so se ukvarjali s trgovino in obrtjo. V pravnem oziru so predstavljale skupnosti, ločene od agrarnega okolja. V Primorju (Istra) so koncentrirane naselbine (civitates) precej starejše in imajo naselitveno kontinuiteto z antiko. Severnoistrka naselja so bila najmanj do 11. st. pretežno agrarni in solinarski centri, veliko manj pa središča meščanske obrti. Njihova ugodna lega na obali in stiki z Benetkami so pomenili prednost v razvoju trgovine. Simbioza agrarnih in neagrarnih funkcij je bila značilnost primorskih mest, povsem drugače pa je bilo pri mestih v notranjosti, ki so se izločila iz agrarne okolice.. razlike med obema tipoma mest so bile velike in pomembne. V primorskih mestih se je do konca 13. st. razvilo mestno plemstvo, patriciat, v katerem so se združevale meščanske in plemiške znač. – pripadniki so bili nosilci mestne uprave, članstvo v mestnem svetu pa je bilo pridržano samo njim. Privilegiran položaj jim je bil zagotovljen že z rojstvom. V celinskih mestih patriciata ni bilo, čeprav je prišlo do nekaterih nastavkov zanj (14. st.). Začetek habsburške oblasti na Koroškem in Kranjskem 1335 pomeni konec razvoja patriciata in obnovitev meje med plemičem in meščanom. Plemič je lahko bil samo fevdalec, ki je živel od zemljiške posesti – ločen od meščana, v Primorju pa je povezava mesta z agrarno okolico tvorila podlago za nastanek meščana plemiča. Iz upravno-cerkvenih središč so se primorski kraji prelevili v centre obrti in trgovine – preb. se preusmerja od poljedelstva k obrti; s tem povezan premik slovansko-romanske etnične meje. Pojav slova(e)nskimi osebnimi imeni (12. st.) priča, da so slovanski poljedelci poselili zaledje Trsta – koprsko podeželje dobi lastno strukturo z 1349 omenjenim glavarjem Slovencev, ki je bil im. iz vrst koprskih/beneških patricijev in je poveljeval (konec sr. veka) černidi (kmečka vojska). V notranjosti je za meščansko naselbino veljal kraj, ki je imel najmanj pravico tedenskega sejma, preb. pa pravico do obrti in trgovine. Mesta so bila večja in bolj strnjena od trgov, imela pravico do obzidja in oznake mesto. V 13. st. je bilo ustanovljenih največ mest – Ptuj je morda edino celinsko mesto z naselbinsko kontinuiteto v pozno antiko, saj je bil že konec 9. st. označen kot civitas z mitnico in mostom. Bil je ena najpomembnejših postaj v tranzitni trgovini. Pravo je bilo zapisano v obl. Obsežnega statuta (1376). Poseben pomen je imel karantansko-koroški prostor. 975 – Ima dobi od Otona II. pravico do trga, kovnice in mitnice, vendar naselje (v Liedingu) ni zaživel, 1016 je Hemin mož Vilijem pridobil enake pravice za Breže, podoben privilegij pa je Henrik IV. (1060) podelil Beljaku. Ustanavljanje trgov je bila takrat izključno pravica vladarja – temu regalu se je odpovedal cesar Friderik II. (1232) in ga prepustil državnim knezom, ki so začeli ustanavljati mestne naselbine. Krajem so podelili pravice, ki so jih kvalificirale kot trg/mesto. Zemljiški gospod je postal mestni gospod s pravicami v mestni upravi in sodstvu. Pravo večine sln. mest v notranjosti je bilo fiksirano s privilegijskimi listinami, ki so jih izstavljali mestni gospodje. Od statutarne prava primorskih mest se je le-to razlikovalo v tem, da ni bilo avtonomno postavljeno in praviloma ni fiksiralo že obstoječega prava, ampak je reguliralo aktualne zadeve.

Najpogosteje so mesta nastajala na prometnih krajih ob razvalinah antičnih mest ali pod gradovi. Kamnik in Kranj pa tudi LJ so mestne naselbine postale ok. ¼ 13. st., konec 13. st. Škofja Loka, 1365 Novo mesto (ustanovil Rudolf IV.), 70-ta leta 15. st. Krško, Kočevje, Višnja gora in Lož, Breže 1/3 12. st. (obzidje), 13. st. – Šentvid, Beljak, Velikovec in Celovec. Ptuj je postal mesto v zač. 13. st., nekoliko kasneje MB, po sredi 13. st. SG, v zač. 14. st. Gorica, v ½ 15. st. pa še CE. Ko so se oblikovale dežele (13./14. st.) in ko so Habsburžani prevzeli celjsko dediščino, so mesta večinoma postala deželnoknežja in s tem del vladarjevega komornega premoženja. Meščani so predstavljali novo družbeno skupino, ki se je po vlogi, položaju in v pravnem pogledu ločila od agrarne okolice. Bili so osebno svobodni, opravljali pa so le tisto gosp. dejavnost, ki je bila po pravu pridržana le njim; imeli so pravico do soupravljanja mesta. Njihova osnovna dolžnost je bila varovanje in obramba mesta

(vzdrževanje obzidja). Meščan je bil le tisti, ki je imel v mestu nepremičnino (hišo) in se je preživiljal z obrtjo in trgovino. Meščanskega položaja niso imeli plemiči, duhovščina, uradniki, služinčad, Židi, berači in podložniki. Dostop do članstva v vodilnih mestnih organih je bil v primorskih mestih odprt le patricijem. V celinskih mestih se je med meščani uveljavila diferenciacija, ki je temeljila na premoženju – dostop v glavne mestne organe odprt samo bogatejšim, ki so izhajali iz trgovskih vrst (praviloma). Temeljne poteze mestne avtonomije so se v glavnem izoblikovale v 14. st. Avtonomni organi so se v celinskih mestih razvili iz 2 korenin: mestnega sodnika in zbora/skupščine vseh meščanov. V sln. mestih so meščani smeli sami voliti mestnega sodnika, ki je postal organ mestnega gospoda in avtonomije. Drugi vir avtonomij je bil zbor vseh meščanov, ki se je pod primorskim vplivom im. komun – odločal je o tekočih in sodnih zadevah. To odločanje se kmalu prenese na manjšo skupino (12 cvelbarjev), iz vrst katere se je razvil voljeni mestni svet. Med svetom in plastmi meščanstva je prihajalo do socialnih nasprotij, zato je bil verjetno v LJ 1472 uveden 24-članski svet – nekakšen nadzorni organ mestne skupščine nad mestnim svetom, vendar je le-ta ostal resnično odločujoči organ v mestu. LJ kot edino kranjsko mesto dobi 1504 župana. Po jezikovni in etnični pripadnosti je bilo preb. v sln. prostoru heterogeno. Mestno preb. je bilo v veliki meri produkt dvojne migracije – iz vasi v mesto in iz mesta v mesto (1. je pripeljala v mesto nove, večinoma nižje sloje, druga pa je premikala obrtnike in trgovce iz mesta v mesto). Srednjeveško mesto je bilo kotel, v katerem so se mešali in topili različni etnični elementi – posebej velja to za mesta v notranjosti. Izključna jezika pisnega uradnega poslovanja sta bili italijanščina in nemščina, to pa je vplivalo na nastanek trditev, da so bili preb. primorskih mest Romani, celinskih pa Nemci. Za manjša mesta na Kranjskem je gotovo, da je v njih prevladovalo sln. preb. (dokaz: kar v 8-ih kranjskih mestih je med 1750 in 1771 priseglo v sln. 15 mestnih sodnikov). Celo v LJ so Slovenci predstavljali najmanj 70% prebivalstva (v obd. reformacije). Po izvoru je tuje mestno preb. manj pomembno, večjo vlogo pa so imeli v gospodarskem oziru (trgovina). V zač. 16. st. – v LJ najpomembnejši trgovci južnonemškega izvora, kasneje Italijani. V zvezi z denarnimi posli so se začeli pojavljati Židi: 2/2 13. st. na Štajerskem in Koroškem; na Kranjskem delovali le v LJ, kamor so prišli ok. 1325 (Čedad, GO); konec 14. st. delovali tudi v Piranu in KP – poleg njih pa so se s tem ukvarjali še florentinski bankirji: konec 13. st. v SG, LJ in Kamniku; ok. 1330-40 v Piranu. Pred uveljavitvijo Židov je vodilno mesto v trgovinskem in denarnem poslovanju v LJ in na Kranjskem zavzemala rodbina Porgerjev, preseljena iz Furlanije.